

Katarina Đ. Zavišin
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet, Katedra za italijanistiku
katarina.zavisin@fil.bg.ac.rs
0000-0002-8084-3117

Stručni rad
UDK 371.3::81'243(497.11)
DOI: 10.19090/MV.2024.15.89-103

DVOJEZIČNA CLIL NASTAVA U RANOM UČENJU: MOGUĆE REŠENJE ZA OČUVANJE VIŠEJEZIČNOSTI U OBRAZOVNOM SISTEMU SRBIJE

APSTRAKT: Pitanje višejezičnosti u obrazovnom sistemu Srbije poistovećuje se sa problemom statusa drugog stranog jezika u osnovnim i srednjim školama. Sve češće se u stručnoj literaturi (Durbaba 2014) postavlja pitanje da li je i u kojoj meri prisutna višejezičnost u našem školskom sistemu. Nakon uvodnog kraćeg prikaza položaja drugog stranog jezika posle 2000. godine i praćenja promena njegovog statusa u obrazovnom sistemu Srbije do danas, ukazaćemo na moguće rešenje opstanka višejezičnosti u ranom učenju uz pomoć dvojezične CLIL nastave oslanjajući se na iskustva iz drugih obrazovnih sistema i ukazujući na prednosti koje ona pruža učenicima¹. Da bi se postiglo očuvanje stranih jezika u školama, neophodno je da se dvojezična CLIL nastava izmesti iz svog trenutno marginalizovanog položaja, koji je ograničen uglavnom na gimnazijske programe, i da pronađe svoje mesto kako u različitim ciklusima obrazovanja (viši razredi osnovne škole) tako i u odnosu prema različitim (drugim) stranim jezicima.

Ključne reči: dvojezična CLIL nastava, višejezičnost, rano učenje, drugi strani jezik, obrazovni sistem Srbije, specifičan model CLIL nastave.

BILINGUAL CLIL TEACHING IN EARLY FOREIGN LANGUAGE LEARNING: A POSSIBLE SOLUTION FOR MAINTAINING MULTILINGUALISM IN THE SERBIAN EDUCATION SYSTEM

ABSTRACT: The issue of multilingualism in the Serbian education system is equated with the problem of the status of a second foreign language (SFL). In the specialist literature (Durbaba 2014), the question is repeatedly raised as to whether and to what extent multilingualism exists in our school system. After an introductory brief presentation of the position of SFL after 2000 and the changes in its status in the Serbian education system until today, we will present a possible solution for the survival of multilingualism in early education through bilingual CLIL teaching, drawing on experiences from other education systems and highlighting the benefits it offers to students. In order to ensure the survival of multilingualism in schools, bilingual CLIL teaching needs to move out of its current

¹ Svi pojmovi upotrebljeni u radu u muškom gramatičkom rodu, podrazumevaju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

marginal position and find its place both in different educational cycles (upper elementary school) and in relation to different (other) foreign languages.

Key words: bilingual CLIL teaching, multilingualism, early learning, second foreign language, Serbian education system, specific model of CLIL teaching.

1. UVOD

Reforma školskog sistema koja je trebalo da počne sa primenom 2001. godine predviđala je uvođenje osnovnoškolskog obrazovanja od devet godina podeljenog na tri ciklusa od tri godine (Đurić 2014: 90). Prema tom predlogu prvi strani jezik imao je status osnovnog nastavnog predmeta, što je podrazumevalo da će se učiti od početka do kraja školovanja. Pored toga, drugi strani jezik imao bi status obaveznog nastavnog predmeta od drugog ciklusa, dok bi u trećem ciklusu bilo moguće učiti i treći strani jezik kao fakultativan predmet. Međutim, 2004. godine ova reforma je obustavljena nakon promene političke vlasti i dolazi se do novog rešenja za status stranih jezika: od 2005. godine strani jezik je obavezan nastavni predmet od prvog razreda osnovne škole, dok se od 2007. drugi strani jezik uvodi kao *obavezno izborni predmet* sa fondom od dva časa nedeljno od petog do osmog razreda. Prema tadašnjem Pravilniku o nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja učenik može da bira strani jezik sa liste stranih jezika koje škola može da ponudi u skladu sa kadrovskim mogućnostima (Đurić 2018: 60, 61). Ipak, nakon nekoliko godina, Zakonom o osnovama obrazovanja i vaspitanja, koji stupa na snagu 2017. godine, dovodi se u pitanje obaveznost izbora drugog stranog jezika, te tako i njegovog opstanka (Vučo & Filipović 2018: 9).

Sa druge strane, paralelno sa „borbama” za očuvanje stranih jezika radi se i na obogaćenju ponuda broja stranih jezika u našim školama, te se tako od školske 2003/2004. godine, pored tradicionalnih školskih stranih jezika (engleski, francuski, ruski i nemački), u obrazovni sistem uvode italijanski i španski, dok se od 2004/2005. pokreće dvojezični CLIL program sa francuskim i italijanskim jezikom kao posrednim jezikom u nastavi (Vučo 2006: 51).

U prvom delu rada analiziramo zastupljenost prvog i drugog stranog jezika u obrazovnom sistemu Srbije u osnovnoj školi od školske godine 2012/2013. do 2020/2021. U drugom delu rada prikazali smo prisustvo CLIL metode u osnovnim školama u Srbiji, dok smo u narednom poglavlju ukazali na modele i prednosti CLIL nastave. U poslednjem delu rada istakli smo pojedine aspekti CLIL i projektne nastave na osnovu kojih smo izdvojili smernice za dvojezičnu ili višejezičnu nastavu u ranom učenju u osnovnoj školi.

2. (NE)VIDLJIVA VIŠEJEZIČNOST U OBRAZOVNOM SISTEMU SRBIJE U OSNOVNOJ ŠKOLI

Status šest pomenutih školskih jezika u potpunosti je izjednačen pred zakonom, te se stoga bilo koji od njih može podučavati kao prvi (SJ1), odnosno kao drugi strani jezik (SJ2). Na taj način zakonski okvir omogućava višejezičnost u obrazovnom sistemu, međutim situacija u praksi sasvim je drugačija. Naime, moguće je primetiti da u školskom sistemu dominira engleski jezik kao SJ1, koji se tako podučava od prvog razreda osnovne škole, dok se učenje SJ2 započinje u petom razredu osnovne škole (Đurić 2018). Ta tendencija nije se promenila ni nakon 2018. godine, što se može uočiti u Tabeli 1 koja prikazuje broj učenika koji su učili određene strane jezike kao SJ1 u periodu od školskih godina od 2012/2013. do 2020/2021. Kao što se može primetiti u Tabeli 1, engleski jezik dominira kao SJ1, dok za njim slede francuski, nemački i ruski jezik. Italijanski i španski su gotovo u potpunosti nevidljivi kao SJ1 u obrazovnom sistemu Srbije.

Školska godina	Engleski	Francuski	Nemački	Ruski	Italijanski	Španski	Ukupno učenika
2020/21	495.817	6.722	4.370	2.025	0	0	508.934
2019/20	501.388	6.712	5.533	1.866	1	0	515.500
2018/19	509.433	7.706	4.875	2.499	1	0	524.514
2017/18	520.687	8.152	4.840	2.822	0	0	536.501
2016/17	526.382	8.037	5.522	2.904	0	0	542.845
2015/16	530.321	8.967	6.057	3.955	1	0	549.301
2014/15	536.778	8.969	6.246	3.543	0	0	555.536
2013/14	536.779	9.533	8.192	5.418	2	0	559.924
2012/13	550.246	4.227	5.653	3.487	0	0	563.613

Tabela 1. Broj učenika prvog stranog jezika u osnovnom obrazovanju
(Izvor: Republički zavod za statistiku, u: Jovanović 2023)

Kada je reč o SJ2 podaci Republičkog zavoda za statistiku, prikazani u Tabeli 2, ukazuju na potpunu dominaciju nemačkog jezika (Jovanović 2023) u periodu prethodno navedenih školskih godina (od 2012/13 do 2020/21).

Školska godina	Nemački	Francuski	Ruski	Italijanski	Engleski	Španski	Ukupno učenika
2020/21	127.497	61.696	44.930	8.956	6.918	4.782	254.779
2019/20	127.092	64.518	45.621	9.901	8.074	4.584	259.790
2018/19	126.421	68.306	47.577	11.608	7.648	5.113	266.673
2017/18	129.074	70.366	49.398	11.930	8.801	5.363	274.932
2016/17	126.456	76.307	51.849	12.794	10.322	5.750	283.478
2015/16	122.869	77.819	52.245	13.175	11.121	5.887	283.116
2014/15	118.198	80.826	54.662	14.852	10.246	6.117	284.901
2013/14	113.086	80.470	54.463	14.336	12.648	6.142	281.145
2012/13	110.617	86.855	57.008	14.015	7.017	5.976	281.488

Tabela 2. Broj učenika drugog stranog jezika u osnovnom obrazovanju
(Izvor: Republički zavod za statistiku, u: Jovanović 2023)

Objašnjenje za ovu tendenciju nalazimo u trenutnom ekonomskom i društvenom kontekstu u našoj zemlji, koji se odnosi i na saradnju između Srbije i zemalja nemačkog govornog područja (Jovanović 2023). Pored toga, na takav status nemačkog jezika utiču u znatnoj meri i stavovi roditelja koji smatraju da će prvenstveno nemački biti koristan deci, više od svih drugih školskih jezika (v. Jovanović, Sánchez Radulović 2013).

3. CLIL U OBRAZOVNOM SISTEMU SRBIJE: OSNOVNE ŠKOLE

Dvojezična CLIL nastava na srpskom i stranom jezikom, odnosno na jeziku nacionalne manjine regulisana je 2015. godine *Pravilnikom o bližim uslovima za ostvarivanje dvojezične nastave*² (u daljem tekstu: *Pravilnik o dvojezičnoj nastavi*). Tim dokumentom propisana je mogućnost uvođenja dvojezičnog modela nastave u šestom i sedmom razredu osnovne škole i u prvom

² *Službeni glasnik RS*, br. 105/2015, 50/2016, 35/2017, sajt: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2015/105/1/reg>

razredu srednje škole. Pored toga, Pravilnikom su određeni i neophodni jezički nivoi učenika: A1.1 za šesti razred, A1.2 za sedmi razred i A2 za prvi razred srednje škole prema Zajedničkom evropskom okviru za žive jezike, kao i minimalni jezički nivo koji moraju imati nastavnici koji izvode samostalno nastavu (B2). Međutim, ukoliko nastavnik poseduje jezički nivo B1, neophodno je da izvodi nastavu u saradnji sa nastavnikom stranog jezika ili sa stranim lektorom. Kada je reč o upotrebi stranog jezika u nastavi, Pravilnikom je propisano da se određeni predmeti mogu izvoditi minimalno sa 30%, odnosno, sa maksimalno 45% od ukupnog godišnjeg fonda časova tih predmeta na stranom jeziku.

Do školske 2020/2021. godine dvojezična CLIL nastava uvedena je u 9 osnovnih škola, kao što je prikazano u Tabeli 3 (Vasilijević-Valent 2021), u kojima pretežno dominira engleski kao strani jezik, osim u jednoj školi u kojoj je posredni jezik francuski, odnosno nemački jezik. Takođe, u svim školama je prvi (maternji) jezik srpski, osim u jednoj, u kojoj je prisutan manjinski (mađarski) jezik.

Br.	Škola	Dvojezična nastava:
1.	Osnovna škola „Vladislav Ribnikar”, Beograd	srpsko-francuski
2.	Osnovna škola „Kralj Petar I”, Niš	srpsko-engleski
3.	Osnovna škola „Sveti Sava”, Pančevo	srpsko-engleski
4.	Osnovna škola „Starina Novak”, Beograd	srpsko-engleski
5.	Osnovna škola „Sveti Sava”, Aranđelovac	srpsko-engleski
6.	Osnovna škola „Četvrti kraljevački bataljon”, Kraljevo	srpsko-engleski
7.	Osnovna škola „Kreativno pero”, Beograd	srpsko-engleski
8.	Osnovna škola „Jovan Jovanović Zmaj”, Sremska Mitrovica	srpsko-engleski
9.	Osnovna škola „10. oktobar”, Subotica	srpsko-nemački i mađarsko-nemački

Tabela 3. Osnovne škole sa dvojezičnim odeljenjima zaključno sa školskom godinom 2020/2021.

(Vasilijević-Valent 2021)

3.1. CLIL nastava u ranom učenju: strani jezik vs. maternji i predmetni nastavnik vs. nastavnik stranog jezika

Kada je reč o modelima CLIL nastave u vezi sa stepenom upotrebe stranog jezika najčešće su prisutna dva modela: ekstenzivni i parcijalni. Ekstenzivni model odnosi se na nastavu u kojoj dominira strani jezik kao posredni jezik, dok se maternji jezik koristi u ograničenom kontekstu. U ovom modelu nastave koristi se isključivo posredni jezik prilikom obrade nejezičkih tema, dok se maternji jezik koristi u ograničenoj meri i to prevashodno da bi se objasnili jezički aspekti i leksički termini predmeta (Coyle et al. 2010: 15).

Sa druge strane, parcijalni model označava oblik nastave u kojoj se koristi strani jezik u okviru jednog školskog predmeta ili više njih. Pored toga, parcijalni model je zastupljen u nastavi u ograničenom vremenskom periodu, kao i u ograničenom kontekstu (nekad i manje od 5% od ukupnog sadržaja plana i programa). Naime, u parcijalnom modelu često je zastupljena projektna interdisciplinarna nastava u okviru modularnog pristupa koji podrazumeva upotrebu oba jezika po principu *code-switching* tehnike (preključivanja kodova). Ova tehnika se odnosi na mogućnost upotrebe dva jezika na sledeći način: pisani tekstovi mogu biti na maternjem jeziku kako bi se učenicima omogućilo potpuno razumevanje sadržaja, u usmenoj interakciji učenici mogu postavljati pitanja na stranom jeziku, a odgovarati na maternjem, dok nastavnik može koristiti strani jezik prilikom objašnjavanja nekih pojmova (Coyle et al. 2010: 15–16).

U vezi sa upotrebom stranog i maternjeg jezika neophodno je pomenuti i saradnju između predmetnog nastavnika (PN) i nastavnika stranog jezika (NSJ). Kada je reč o neophodnom jezičkom nivou stranog jezika koji se traži od PN, on varira u obrazovnim sistemima raznih zemalja i kreće se od nivoa B1 do C2 (Eurydice 2006). Od jezičkih kompetencija PN zavisiće i stepen saradnje sa NSJ. Ta saradnja može se ostvariti na šest različitih načina: 1) PN i NSJ drže nastavu odvojeno i to na sledeći način: PN predaje na maternjem jeziku, dok NSJ obrađuje teme iz nejezičkog predmeta na stranom jeziku; 2) PN predaje na maternjem, dok koristi nastavne materijale na stranom jeziku; 3) PN i NSJ drže zajednički nastavu: PN koristi maternji, dok NSJ koristi strani jezik; 4) PN i NSJ drže zajednički nastavu i oboje koriste strani jezik; 5) PN i NSJ drže odvojeno nastavu i oboje koriste strani jezik (PN može delimično koristiti strani jezik); 6) PN drži nastavu samostalno na stranom jeziku (Barbero, Clegg 2012).

3.2. Odlike CLIL nastave u ranom učenju: osnovna škola

U vezi sa specifičnostima CLIL nastave u ranom učenju izdvojicemo aspekte koje smatramo relevantnima za kontekst učenja u osnovnoj školi, a pominju se u istraživanjima na ovom nivou (Mehisto et al. 2014: 45): višestruki fokus nastave, kontekstualizovani i autentični materijali, aktivno učenje, raznovrsne aktivnosti i oblici rada u skladu sa tzv. *scaffolding*³ strategijom učenja, kao i saradnja između nastavnika, roditelja i sredine.

³ Termin *scaffolding* (u prevodu sa engleskog: *građevinska skela*) označava strategiju u kojoj nastavnik ili neka druga osoba sa više znanja (ekspert) pomaže učeniku

U fokusu CLIL nastave moguće je izdvojiti višestruke aspekte kao što su: usvajanje jezika u nastavi nejezičkih predmeta, usvajanje nejezičkih sadržaja u nastavi stranih jezika, integrisanje više nastavnih predmeta u interdisciplinarnim projektima, kao i podsticanje učenika na promišljanje o strategijama učenja uz pomoć različitih aktivnosti (Mehisto et al. 2014: 45).

Kontekstualizovani i autentični materijali objedinjuju odgovarajuće predmetne sadržaje i strani jezik u skladu sa jezičkim nivoom učenika u cilju podsticanja samopouzdanja učenika, ali i razvijanja svesti o sopstvenom napredovanju u razvoju jezičkih kompetencija (Mehisto et al. 2014: 45). Potrebno je istaći da su predmetni sadržaji u osnovnoj školi kognitivno manje zahtevni od sadržaja predmeta na višim nivoima obrazovanja, kao i da su bliski učenikovom ličnom iskustvu. Stoga je preporučljivo da izbor nastavnog sadržaja odgovara pomenutim kriterijumima, tj. da nastavnik prezentuje sadržaje u kontekstu, da se oslanja na učenikova prethodna iskustva kako bi premostio teškoće u vezi sa jezičkim nerazumevanjem, kao i da koristi vizuelna sredstva, gestove i autentične materijale iz svakodnevnog života učenika (Halbach 2009: 20).

Izbor autentičnih materijala zavisi od interesovanja učenika i njihovih svakodnevnih i školskih aktivnosti. Pored toga, autentični kontekst upotrebe jezika podrazumeva i interakciju sa izvornim govornicima stranog jezika (Mehisto et al. 2014: 45).

Aktivno učenje podrazumeva interaktivnu nastavu u kojoj učenici komuniciraju više od nastavnika, učestvuju u definisanju ciljeva učenja, procenjuju napredak u vezi sa zadatim ciljevima učenja, ostvaruju interakciju preko kooperativnog rada, pregovaraju o značenju, dok nastavnik ima prvenstveno ulogu *reditelja* ili *pomagača* u nastavnim aktivnostima (Mehisto et al. 2014: 45).

Kada je reč o strategijama u CLIL nastavi preporučuje se primena *scaffolding* strategije kako bi se aktivirala prethodno stečena znanja, umeća, interesovanja i iskustva učenika. U vezi sa tim, nastavniku se savetuje da pripremi učenicima ciljne sadržaje na način koji je blizak učenicima, da obezbedi raznovrsne tehnike, aktivnosti i materijale kako bi oni bili u skladu sa potrebama učenika sa različitim stilovima učenja, da podstiče kreativno i kritičko mišljenje, kao i da pripremi materijale u skladu sa načelima postepenog usvajanja novog sadržaja (Mehisto et al. 2014: 45). Takođe, *scaffolding* strategija se može primeniti i u izradi

kako bi mu olakšao zadatak, tj. delove zadatka za koje se pretpostavlja da su previše kompleksni za učenika, te da stoga nije u stanju da ga samostalno uradi (Wood, Bruner, Ross 1976: 90).

projektnih zadataka na sledeće načine: prilagoditi faze u izradi projekta u skladu sa jezičkim nivoima učenika, izdeliti projektni zadatak na manje celine, pružiti smernice za uspešan završetak projektnog zadatka i sl. (Halbach 2009: 21).

Pored toga, saradnja podrazumeva zajednički rad CLIL nastavnika i nastavnika stranog jezika, kao i uključivanje roditelja, lokalne zajednice i odgovarajućih institucija (Mehisto et al. 2014: 45).

4. SMERNICE ZA CLIL NASTAVU U RANOM UČENJU: OSNOVNA ŠKOLA

U skladu sa preporukama Radne grupe Društva za strane jezike i književnosti Srbije u dokumentu *Strategija razvoja jezičkog obrazovanja – strani, regionalni, klasični, nasledni i znakovni jezik u sistemu obrazovanja Srbije* u kome se za opstanak višejezičnosti u našem obrazovnom sistemu preporučuje razvoj i širenje modela dvojezične nastave, kao i uvođenje različitih projekata u prvi ciklus osnovnog obrazovanja radi razvoja rane višejezičnosti⁴, smatramo da upravo ove dve preporuke predstavljaju ključne smernice za CLIL nastavu u osnovnoj školi.

Pored toga, na osnovu važećeg *Pravilnika o dvojezičnoj nastavi* prema kome je moguće uvesti CLIL nastavu od šestog razreda, smatramo da bi bilo moguće podržati uvođenje dvojezične nastave ne samo na SJ1, već i na SJ2. Naime, iako je jezički nivo učenika na SJ2 prilično nizak, s obzirom na to da šesti razred predstavlja tek drugu godinu učenja i odvija se sa dva časa sedmično,⁵ mišljenja smo da se primenom tzv. parcijalnog modela (v. Coyle et al. 2010) u okviru kognitivno manje zahtevnih predmeta (npr. likovna kultura, muzička kultura, fizičko vaspitanje i sl.) može omogućiti učenicima da usvajaju i koriste SJ2 i van časova stranog jezika.

U nastavku ćemo izdvojiti pojedine aspekte CLIL i projektne nastave koji mogu biti osnova za smernice u izvođenju dvojezične ili višejezične nastave u ranom učenju u osnovnoj školi.

Jedna od karakteristika CLIL nastave su tzv. „četiri C”, u čijem se fokusu ističu četiri komponente: sadržaj (engl. *Content*), komunikacija (engl. *Communication*), saznanje (engl. *Cognition*) i kultura (engl. *Culture*) (Coyle et al. 2010: 41). Sadržaj se odnosi na građu nejezičkog predmeta, dok se komunikacija odnosi na prenošenje nastavnog sadržaja posredstvom stranog jezika na razumljiv

⁴ <https://www.dsjksrbija.rs/wp-content/uploads/2020/09/1.-Strategija-DSJKS-1.pdf>

⁵

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.htm
1

način, tj. u skladu sa njihovim jezičkim nivoom. Pored toga, komunikacija se odnosi na razvoj produktivnih kompetencija kod učenika i na podsticanje interakcije u nastavi. Saznanje se dovodi u vezu sa unapređenjem kognitivnih veština kod učenika (npr. izdvajanje informacija, upoređivanje, evaluacija, klasifikacija, kreativno stvaranje i sl.). Kultura se odnosi na razvoj svesti o lokalnoj i globalnoj kulturi, tj. na razvoj interkulturene kompetencije. Pomenute četiri komponente ne mogu se posmatrati kao zasebni elementi, nego kao celina koja predstavlja osnovu za planiranje CLIL nastave (Coyle et al. 2010: 55).

Kada je reč o projektnoj nastavi, izdvojićemo faze u kojima se ona najčešće odvija: početna (engl. *Pre-task*), središnja (engl. *During-task*) i finalna (engl. *Post-task*) (Ellis 2003: 244). U početnoj fazi nastavnici uvode temu i pružaju glavne smernice za organizaciju rada, dok učenici (podeljeni u grupe) smišljaju zajedno sa nastavnicima plan za rešavanje zadatka. Tokom središnje faze ustanovljava se finalna organizacija rada i učenici izvršavaju zadatak. U finalnoj fazi, nakon prezentovanja rezultata rada, učenici izvode zaključke, analiziraju i ispravljaju eventualne greške sa nastavnicima kako bi, po potrebi, ponovili zadatak.

Tokom izrade ovakvih projektnih zadataka učenici se upoznaju sa stručnim terminima nejezičkih predmeta na stranom jeziku i koriste strani jezik u funkcionalnom i pragmatičnom smislu, što je i jedan od ciljeva nastave stranog jezika u CLIL kontekstu (Balboni 1999: 82). Na taj način učenici razvijaju, pored receptivnih, i produktivne jezičke veštine (usmeno i/ili pisano prezentovanje rezultata rada u grupi).

Smatramo da bi interdisciplinarni zadaci bili pogodni za višejezični kontekst usvajanja stručnih termina i kolokacija. Naime, uz maternji jezik i korišćenje SJ2 u skladu sa nivoom jezičkih kompetencija učenika, u realizaciju zadataka bi mogao da se uključi i SJ1, koji bi učenici koristili za obradu određenih tema. Pored toga, u zavisnosti od obrazovnog i kulturološkog konteksta, u projekat bi mogao biti uključen i manjinski jezik. Preporuka je i da, pored PN, nastavnici stranih (i po mogućstvu manjinskih) jezika saraduju u realizaciji projektnih zadataka. S tim u vezi, mogli bi se osmisliti različiti višejezični projekti u kojima bi se svaki strani jezik koristio za određenu podtemu projektnog zadatka. Na isti način bi se mogle osmisliti teme koje bi podrazumevale i saradnju dva ili više PN.

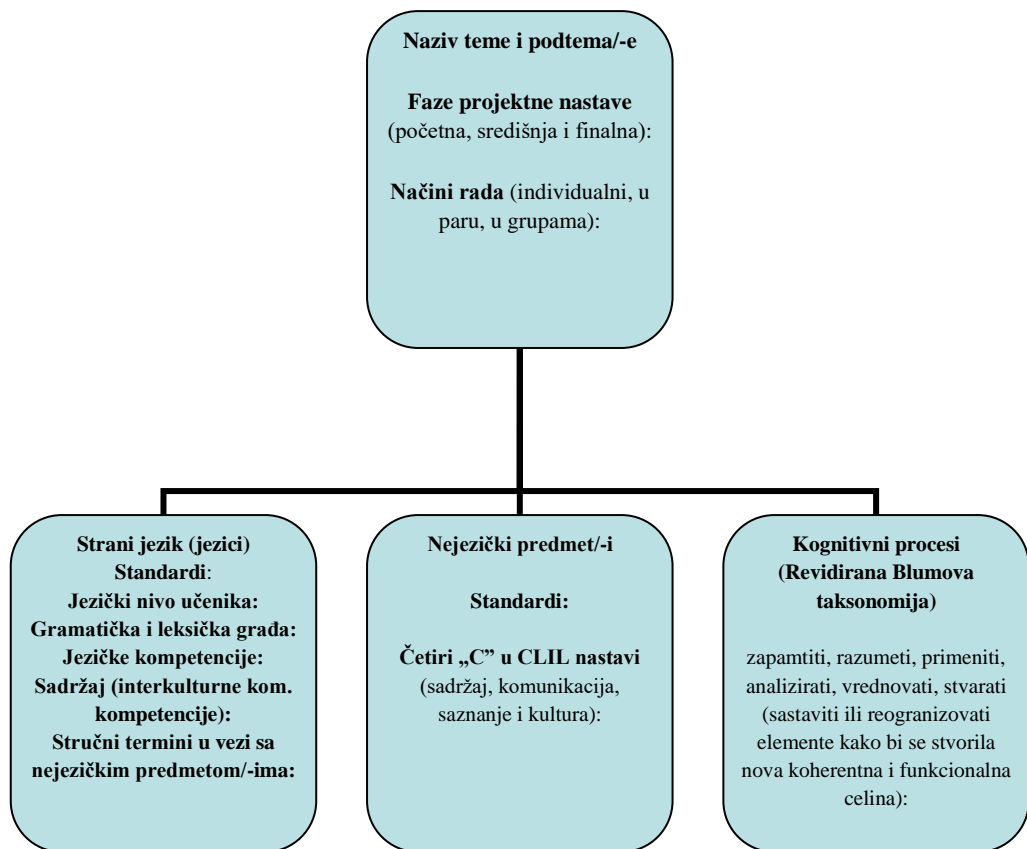
Takođe, za realizaciju ovakvog modela potrebno je izabrati način saradnje između PN i NSJ u skladu sa mogućnostima nastavnog kadra (v. Barbero, Clegg 2012). U školama u kojima nema nastavnika koji poznaju SJ2 i nisu zainteresovani da počnu ga uče i usavršavaju, mogao bi se primeniti prvi model saradnje dva nastavnika koji bi podrazumevao da nastavnik stranog jezika uključi pojedine teme

iz nejezičkog predmeta i obradi ih u skladu sa jezičkim nivoom učenika. Svakako, i u tom modelu je neophodna saradnja sa PN.

U nastavku sledi grafikon predloga za smernice za okvirni plan projektnih zadataka u dvojezičnom ili višejezičnom kontekstu u okviru CLIL nastave koji, pored navedenih aspekata, proizlazi iz: preporuka u CLIL nastavi (v. Bentley 2010: 37–42) za izvođenje zadataka, Revidirane Blumove taksonomije (Anderson 2001), smernica iz Pravilnika o planu i programu nastave i učenja osnovnog obrazovanja i vaspitanja,⁶ kao i iz Opštih standarda postignuća za kraj osnovnog obrazovanja za strani jezik.⁷ U okviru Opštih standarda potrebno je navesti sadržaje u vezi sa specifičnim predmetnim kompetencijama (funkcionalno-pragmatička kompetencija, lingvistička kompetencija, interkulturalna kompetencija). Na sličan način kao za strane jezike preporučuje se upotreba Opštih standarda za pojedinačne nejezičke predmete.

⁶ <https://zuov.gov.rs/zakoni-i-pravilnici/#1610656112041-e410e47d-a7ef>

⁷ <https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/2017/12/Opsti-standardi-postignuca-za-kraj-osnovnog-obrazovanja-za-strani-jezik.pdf>



Grafikon 1. Smernice za okvirni plan za projektne zadatke u dvojezičnom ili višejezičnom kontekstu u okviru CLIL nastave

U toku realizacije projektnih zadataka opšta preporuka nastavnicima jeste da, u cilju pospešivanja autonomije i celoživotnog učenja, kontinuirano razvijaju kod učenika različite strategije učenja: direktne (kognitivne) strategije (elaboracija novih informacija, reorganizacija tj. povezivanje novih informacija sa postojećim znanjem, ponavljanje, kompenzacione strategije); indirektno (metakognitivne) strategije (promišljanje o naučenom i planiranje procesa učenja), socijalne strategije kooperacionog i afektivnog tipa (v. Durbaba 2011: 121–123).

Takođe, u realizaciji ovakvih projekata neophodno je primenjivati tzv. *scaffold* strategiju koja se preporučuje u primeni CLIL metode posebno u ranom učenju, odnosno usmerenu plansku aktivnost nastavnika ne samo u smeru nastavnik–učenik, već i planirane aktivnosti za vršnjačko učenje (engl. *peer tutoring*) u okviru grupnog rada učenika. U vezi sa tim neophodno je izabrati teme

i kognitivnu složenost projektnih zadataka u skladu sa uzrastom učenika, njihovim jezičkim nivoom i interesovanjima.

5. ZAKLJUČAK

Imajući u vidu da je u fokusu CLIL nastave usvajanje nejezičkog sadržaja i korišćenje stranog jezika u cilju ostvarivanja prevashodno komunikacije na stranom jeziku (nasuprot učenju gramatičkih pravila), pri čemu se učenicima nudi nejezički sadržaj na stranom jeziku u skladu sa Krešenovom formulom *input-a* (i+1), smatra se da je CLIL metoda posebno pogodna za mlađi uzrast učenika. Naime, ostvarivanje komunikativne interakcije na stranom jeziku se najbolje postiže preko projektnih zadataka (engl. *task-based learning*) uz čiju pomoć se podstiče razvoj autonomije u učenju i kreativnosti kod učenika (Savić 2012).

U skladu sa opisanim smernicama u radu i navedenim odlikama CLIL nastave preporučujemo da se ovakvi projektni zadaci organizuju u osnovnoj školi u modularnoj nastavi sa određenim blokom časova jer tako ne bi bili vezani za samo jedan nastavni predmet niti bi se odvijali u toku cele školske godine.

Pored toga, u skladu sa prikazanim specifičnostima CLIL nastave u ranom učenju (v. Mehisto et al. 2014: 45; Coyle et al. 2010: 18–20) smatramo da se izdvojene smernice za organizovanje interdisciplinarnih i višejezičnih projekata u nastavi u osnovnim školama mogu primeniti u cilju podrške višejezičnosti u ranom učenju, nezavisno od toga da li je u školi uvedena CLIL nastava.

LITERATURA

- Anderson, L. K. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives, Complete Edition*. New York: Addison Wesley Longman.
- Balboni, P. E. (1999) (prir.) *Educazione bilingue*. Perugia. Guerra Edizioni.
- Barbero, T., Clegg, J. (2012). *Programmare percorsi CLIL*. Roma: Carocci.
- Bentley, K., (2010). *The Teaching Knowledge Test Course: CLIL Module*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coyle, D., Hood, P., Marsh, D. (2010). *CLIL. Content and Language Integrated Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Društvo za strane jezike i književnosti Srbije. Strategija razvoja jezičkog obrazovanja – strani, regionalni, klasični, nasledni i znakovni jezik u sistemu obrazovanja Srbije. Strateški dokument. Pristupljeno 26. 12. 2023.

- <URL: <https://www.dsjsrbija.rs/wp-content/uploads/2020/09/1.-Strategija-DSJKS-1.pdf>>.
- Durbaba, O. (2011). *Teorija i praksa učenja i nastave stranih jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Durbaba, O. (2014). Nastava stranih jezika u Srbiji i aspekti jezičkog planiranja na nacionalnom nivou i nivou lokalne zajednice: prikaz jedne studije slučaja, u *Jezici u obrazovanju i jezičke obrazovne politike*, ur. J. Filipović & O. Durbaba (Beograd: Filološki fakultet): 51–73.
- Đurić, Lj. (2014). Vrednovanje ranog školskog učenja stranih jezika u Srbiji: zaglušujuća tišina, u *Jezici u obrazovanju i jezičke obrazovne politike*, ur. J. Filipović, O. Durbaba (Beograd: Filološki fakultet): 77–106.
- Đurić, Lj. (2018). Strani jezici u jezičkoj obrazovnoj politici Srbije: dinamika promena od 2000. do 2016. godine, u *Jezici obrazovanja* 8, ur. J. Vučo, J. Filipović (Beograd: Filološki fakultet): 55–80.
- Ellis, R. (2003). *Task-based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Eurydice (2006). Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe. Brussels: European Commission. Pristupljeno 26. 12. 2023. URL: <<http://www.eurydice.org>>.
- Halbach, A. (2009). The primary school teacher and the challenges of bilingual education, u *CLIL across Educational levels*, ur. E. Dafouz, M.C. Guerrini (Madrid: Richmond Publishing): 19–26.
- Jovanović, A., Sánchez Radulović, N. (2013). El español en Serbia: estado de la cuestión. *Colindancias* 4: 373–392.
- Jovanović, S. A. (2023). Strani jezici u formalnom obrazovanju Srbije: Strategija višejezičnosti, u *Ruski jezik u Srbiji i Republici Srpskoj danas: zbornik radova povodom 75 godina Slavističkog društva Srbije*, ur. B. Marić, J. Ginić, L. Medenica (Beograd: Slavističko društvo Srbije): 95–113.
- Mehisto, P., Marsh, D., Frigols, M. J. (2014). *Uncovering CLIL. Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford: Macmillan Education.
- Opšti standardi postignuća za kraj osnovnog obrazovanja za strani jezik. Pristupljeno 29. 12. 2023. URL: <<https://ceo.edu.rs/wp-content/uploads/2017/12/Opsti-standardi-postignuca-za-kraj-osnovnog-obrazovanja-za-strani-jezik.pdf>>.
- Pravilnik o bližim uslovima za ostvarivanje dvojezične nastave, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 105/2015, 50/2016, 35/2017. Pristupljeno 10. 12.

2023. URL: <<https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik/2015/105/1/reg>>.
- Savić, V. (2012). Effective CLIL lesson planning: What lies behind it?, in *Teaching English to Young Learners*, ed. R. Popović, V. Savić (Jagodina: City Press): 35–45.
- Vasilijević-Valent, D. M. (2021). *Dvojezična nastava na srpskom i ruskom jeziku: teorijske osnove i kritička analiza*. Neobjavljena doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.
- Vučo, J. (2006). U potrazi za sopstvenim modelom dvojezične nastave. *Inovacije u nastavi* 9: 41–54.
- Vučo, J., Filipović, J. (2018). Jezici u srpskom obrazovnom sistemu: odgovori s razlogom, u *Jezici obrazovanja* 8, ur. J. Vučo, J. Filipović (Beograd: Filološki fakultet): 9–14.
- Wood, D., Bruner, J. S., Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 17: 89–100.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Pristupljeno 20. 12. 2023. URL: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html>.

Katarina Đ. Zavišin
University of Belgrade

BILINGUAL CLIL TEACHING IN EARLY FOREIGN LANGUAGE LEARNING: A
POSSIBLE SOLUTION FOR MAINTAINING MULTILINGUALISM IN THE SERBIAN
EDUCATION SYSTEM

Summary

The issue of multilingualism in the Serbian education system is identified with the problem of the status of a second foreign language in primary and secondary schools. In the specialized literature (Durbaba 2014), the question of whether and to what extent multilingualism is present in our school system is being raised more and more frequently. After an introductory brief presentation of the position of the second foreign language after 2000 and the changes in its status in the Serbian education system until today, we will present a possible solution for the survival of multilingualism in early education with the help of bilingual CLIL teaching, drawing on experiences from other education systems and showing the benefits it offers to students. In order to achieve the preservation of foreign languages in schools, it is necessary to move bilingual CLIL teaching out of its current marginalized position, which is mainly limited to upper secondary school programs, and find its place both in different educational cycles (upper elementary school) and in relation to different (other) foreign languages.

Based on the current regulations for bilingual education, according to which it is possible to introduce CLIL lessons from the sixth grade, we believe that it would be possible to support the introduction of bilingual education not only in the first foreign language, but also in the second foreign language. This is because although the language level of students in the second foreign language is quite low, we believe that the application of the so-called partial model (see Coyle et al. 2010) in cognitively less demanding subjects (e.g. art, music, physical education, etc.) can enable students to acquire and use a second foreign language outside the foreign language classroom. In this article, we highlight certain aspects of CLIL and project teaching that can form the basis of guidelines for the implementation of bilingual or multilingual teaching in the early stages of elementary school.

Key words: bilingual CLIL teaching, multilingualism, early learning, second foreign language, Serbian education system, specific model of CLIL teaching.

Primljeno: 8. 1. 2024.
Prihvaćeno: 30. 3. 2024.

